

Wstęp 17

FRANCJA ŚREDNIOWIECZNA (*Jacek Kowalski*) 19

Rozdział I. OD GALII DO KRÓLESTWA FRANKÓW 19

Galia celtycka 19

- Francuzi nie koguty, a jednak... 19
- Przed Galami 20
- Galowie u wrót Rzymu 20
- Gallia comata 21
- Galijska polityka 22
- Kultura duchowa i religia Galów 23
- Wercyngetoryks contra Cezar 24

Galia rzymska 26

- Galia po podboju 26
- Kultura gallorzymska 27
- Szkoła rzymska 30
- Nie tylko Maria Magdalena: chrystianizacja 30
- Sztuka wczesnochrześcijańska 31
- Biskupi i mnisi 32

Królestwo Franków 34

- Rzymianie i barbarzyńcy 34
- Frankowie u wrót Galii 34
- Koniec Galii rzymskiej 34
- Pokolenie Chlodwiga 35
- Chrzest Chlodwiga, czyli (drugi) chrzest Francji 36
- Święty ród Merowingów 37
- Państwo Franków 38
- Wieś i miasto 40
- Bóg i architektura 41
- Bóg i literatura: Wenancjusz Fortunat 43
- Bóg i literatura: Grzegorz z Tours 44
- Bóg i literatura: klasztory i szkoły 45
- Bóg i sztuka 46
- Kościół i władza 47
- Kultura dworska 48

Cesarstwo karolińskie 48

- Europa, Francja, Karol Wielki, czyli Charlemagne i Karl der Grosse 48
- Majordomowie 50
- Królowie namaszczeni 51
- Państwo Kościelne 52
- Król Karol Wielki 52
- Carolus Imperator 54
- Traktat w Verdun i pierwszy król francuski 55
- Schyłek Karolingów: ku Europie feudalnej 55
- Renesans Karoliński 57
- Państwo Boże 57
- Reforma Kościoła 59
- Diecezje 60
- Łacina 60
- Klasztory 60
- Spór o kult obrazów 61
- Wiara prostaczków 61
- Literatura, muzyka i nauka 63
- Żywa spuścizna 64
- Pierwszy pomnik języka francuskiego: „Przysięgi Strasburskie” 66
- Pierwszy pomnik poezji francuskiej: „Sekwencja o św. Eulalii” 66
- Sztuka 68
- Kaplica i pałac w Akwizgranie 68
- Bazyliki, wieże, westwerki 69
- Prezbiteria i krypty 69
- Plan Sankt-Gallen i klasztory 70

Rozdział II. FRANCJA KAPETYNGÓW 74

Dzieje 74

- Historia wychodzi z mroku 74
- Od „króla Paryża” do króla Francji 75
- Południe i Północ 77
- Normandia 77
- Zmagania z imperium Plantagenetów i zjednoczenie Francji 78
- Dobre czasy Ludwika Świętego 78
- Francuzi na świecie 79

Kultura 80

- Średniowieczne continuum 80
- Zegar natury, zegar Boga 80
- Wiosna Boga i Natury 83
- Zegar historii, zegar wieczności 85
- System feudalny 86
- Oratores, bellatores, laboratores 87
- Wioski 88
- Miasta 88
- Paryż 89
- Bliżej wina i pieczystego 90
- Narodziny rycerstwa 93
- Pasowanie 94
- Herb 95
- Turniej 95
- Rozkwit stanu szlacheckiego 96

Od klasztoru do uniwersytetu, czyli Kościół i nauka 97

- Kościół w ręku świeckich 97
- Cluny 97
- Reforma gregoriańska 98
- Wpływ Cluny 98
- Rewolucja klasztorna 99
- Kartuzi, Fontevraud i cystersi 100
- Bernard z Clairvaux 101
- Estetyka cystersów 101
- Gospodarka cystersów 102
- Renesans XII w., czyli karły na barkach olbrzymów 102
- Fides quaerens intellectum 103
- Abelard (i Heloiza) 103
- Włóczęga intelektualna i szkoły XII w. 104
- Spór o uniwersalia 105
- Mistyka 105
- Klerkowie i goliardowie 106
- Stulecie XIII, czyli wiek dojrzałości 106
- Nowe oblicze Kościoła 107
- Władza i wiara parafii 107
- Wiek Matki Boskiej 108
- Mendykanci, czyli zakony żebracze 111
- Wędrowni kaznodzieje i herezje 111
- Waldensi i katarzy 112
- Dominikanie i franciszkanie 113
- Inkwizycja 114
- Podręcznik inkwizytora 115
- Uniwersytet 116
- Niezawisłość uniwersytetu 116
- Uniwersytet skarbem Francji 117
- Ustrój uniwersytetu i program studiów 118
- Kolegia 119
- Nauka a Kościół: problemy uczelni 119
- Dojrzała scholastyka 120
- Święci profesorowie 121

Od eposu do powieści 122

- Epopeja rycerska (*chanson de geste*) 122
- Pieśń o Rolandzie* 123

Trubadurzy **127**
Miłość dworna (*amour courtois*) **132**
Truwerzy **133**
Narodziny powieści **134**
Powieści antyczne **134**
Materia Bretońska **134**
Maria z Francji **135**
Powieści arturiańskie **135**
Dzieje Tristana i Izoldy **136**
Chrétien de Troyes i pierwsze wielkie powieści arturiańskie **137**
Erec et Enide **137**
Cligès **137**
Ivajn **138**
Lancelot **139**
Opowieść o Graalu i jej pokłosie **139**
Powieść o Róży i powieści alegoryczne **143**
Literatura „mieszczańska” **145**
Literatura religijna i dydaktyczna **146**
Teatr **147**
Nowy śpiew świątyni **150**
Pierwsza proza historyczna po francusku **151**
Villehardouin i Robert de Clari **151**
Joinville **152**

Od „białego płaszcza kościołów” do katedry gotyckiej **153**

Pierwsza sztuka romańska **153**
Druga sztuka romańska **153**
Rzeźba romańska **154**
Architektura **156**
Cluny **157**
Saint-Denis **158**
Serce królestwa **159**
Narodziny gotyku **160**
Sztuka i architektura cystersów **162**
Styl gotycki: linia, światło, jasny podział przestrzeni **164**
Libido aedificandi **165**
Katedry gotyckie **165**
Przykład: katedra w Chartres **167**
Gotyck promienisty i opus francigenum **167**
Sainte-Chapelle **168**
Gotyck południowy **169**
Motte **169**
Donżony i pałace **169**
Regularny zamek skrzydłowy **171**
Architektura miast **172**
Od kamieniarza do architekta **173**
Villard de Honnecourt **174**
Rzeźba gotycka **174**
Ikonografia katedry gotyckiej **175**
Arcydzieła rzeźby **176**
Obraz i architektura **176**
Obraz i Księga **177**
Tkanina z Bayeux **179**
Ściana światła: witraże **179**
Emalie i brązy **180**

Rozdział III. JESIEŃ ŚREDNIOWIECZA **182**

Kłopoty z epoką **182**

Dzieje **183**

Filip IV Piękny **183**
„Niewola awiniońska” papieży **184**
Wależjusz, początki wojny stuletniej i czarna śmierć **184**
Jan II Dobry, Poitiers, bunt Paryża i żakeria **185**
Karol V Mądry **185**
Obłęd Karola VI, Armaniacy i Burgundczycy, Azincourt **186**
Joanna d’Arc, Karol VII i koniec wojny stuletniej **186**
Reformy Karola VII i rozkwit gospodarczy **187**
Ludwik XI i koniec udzielnych księstw **188**

Świat i ludzie 188

- Wiek wykwintnego indywidualizmu 188
- Piętno śmierci 189
- Zwątpienie scholastyki 190
- Kościół prawa 192
- Devotio moderna 192
- Relikwie, Maria Panna, Eucharystia 193
- Czary i czarownice 194
- Wiara i sakiewka 194
- Bractwa, stowarzyszenia, konfraternie 195
- Zakony rycerskie późnego średniowiecza 195
- Arystokracja dworska 195
- Kryzys ideału rycerskiego 196
- Awans średniowiecznej inteligencji 196
- Dworność: prawda czy fikcja? 197
- Trybunał miłości 198
- Debata o *Powieści o Róży* 198

Od pieśniarzy do poetów 199

- Poeta i muzyk zamiast trubadura 199
- Księga zamiast pieśni 200
- Od poezji konwencji do liryki osobistej 201
- „Dworne” gatunki poetyckie 202
- Spektakle kościoła i ulicy 203
- Powieści 204
- Król René 204
- Piśmiennictwo w języku rodzimym 205
- Jean Froissart 205
- Wielkie Kroniki Francji 206
- Commynes 206
- Gaston Febus 207
- Antoni de la Sale i powieść współczesna 207
- Hultaj i książę 209
- Karol Orleański 209
- François Villon 214

Nowa rzeczywistość sztuki 218

- Złoty Rumak albo sztuka jesieni średniowiecza 218
- Sztuka dworów 218
- Sztuka intymna 218
- Zdobycze cywilizacji 219
- Pałac papieski w Awinionie 220
- Karol V jako architekt nowej Francji 221
- Pałac na wyspie Cité 221
- Vincennes 222
- Luwr 222
- Hôtel Saint-Pol* 223
- Architektura gotyku płomienistego (*gothique flamboyant*) 223
- Pałac Jacques’a Coeura 224
- Zamki nad Loarą 224
- Od nagrobków z Saint-Denis do Slutera 225
- Odkrycie przestrzeni 226
- Księgi i ołtarze 226
- Bardzo Bogate Godzinki Księcia de Berry* 226
- Wiek XV: czas iluzji 227
- Obraz i pobożność: przedstawienia dewocyjne 228
- Nowy świat dziwnego realizmu 228

FRANCJA NOWOŻYTNA (Anna i Mirosław Loba) 231

Rozdział IV. WIEK XVI 231

U progu nowożytności 231

- Francja Franciszka I 232
- Renesansowe wyzwania 233
- W poszukiwaniu nowych dróg 235
- Blaski i cienie renesansu 238

Czas podziałów 239

- Ewangelizm 239
- Od reformy do reformacji 241

W świecie renesansowych idei 243

Humanizm i neoplatonizm 243

Neoplatonizm 244

Renesansowe media: książka i druk 245

Nauki alchemików i astrologów 246

Życie w szesnastowiecznej Francji 249

Dwór królewski 250

Miasta: Paryż i Lyon 256

Kobiety 258

Ośrodki wiedzy 260

Uniwersytety 260

Kolegia 262

Collège Royal 263

Edukacja 263

Literatura i sztuka 265

Powieść rycerska i przygodowa 265

François Rabelais 266

Małgorzata z Nawarry 267

Michel de Montaigne 268

Poezja 269

Plejada 271

Teatr 272

Muzyka 274

Malarstwo 275

Rzeźba 276

Sztuki dekoracyjne: tkaniny, witraże, wyroby drewniane, ceramika 277

„Francjo, matko sztuk, prawa i kowanej broni...” 279

Rzemiosło i przemysł 280

Rolnicy 281

Rozdział V. WIEK XVII 283

W stronę nowego ładu 283

Edykt nantejski i reformy Henryka IV 284

W stronę nowego ładu politycznego i ekonomicznego – narodziny absolutyzmu. Ludwik XIII i kardynał Richelieu 286

Francja i jej wojny. Wojna trzydziestoletnia. Imperializm francuski 287

Frondy 287

Nowe społeczeństwo 288

Miasta i wsie 290

Spóźniona kontrreformacja 290

Jezuici i janseniści 293

Idee i postawy 296

Moralisci i filozofowie 296

Filozofia i religia 297

Od indywidualizmu do *honnête homme* 298

U źródeł nowoczesności: Kartezjusz i jego *cogito* 300

Wolnomyślicielstwo 302

Barok 304

Paw i Kirke. Poezja i powieść 306

Salony 307

Kultura jako polityka 308

Narodziny nowoczesnego teatru 310

Rozdział VI. EPOKA KRÓLA SŁOŃCE 313

Wokół Wersalu 313

Ludwik XIV 313

Król się bawi. Teatr i muzyka 316

Teatr Króla Słońce 318

Spółeczeństwo francuskie 320

Kobiety i dzieci 320

W stronę klasycyzmu 321

Sztuka klasycystyczna 323

Malarstwo klasycystyczne 323

Architektura 325

W stronę miasta 325

Colbert i manufaktury 325

Kłopoty z powieścią 327

Świadkowie Wielkiego Wieku 328

Pamiętnikarze i moralisci 328

Spór starożytników z nowożytnikami 329

Kryzys świadomości europejskiej. Idea postępu 330

Rozdział VII. WIEK XVIII – WIEK ROZUMU I ŚWIATŁA 334

Od absolutyzmu do oświeconego despotyzmu 334

Od regencji do Rewolucji 334

Spółeczeństwo 336

Tiers état 337

Duch mieszczański 338

Duch praw 339

Duch postępu 342

„Rokoko – styl oświecenia” 345

Neoklasycyzm 347

Ogrody, ruiny, powrót do natury 349

Życie intelektualne 350

Czas powieści 352

Teatromania 355

Muzyka 359

Natura i kultura 360

Czas filozofów 361

Encyklopedia: wiedza i mistyfikacja 363

Libertynizm 365

Optymizm i niepokój 366

FRANCJA PO REWOLUCJI (*Jan Prokop*) 367

Rozdział VIII. REWOLUCJA I JAKOBINI 367

Początek Rewolucji 367

Polityczna huśtawka 369

Patrioci i sankiuloci 370

Jakobini: Marat – Robespierre – Saint-Just 371

Terror w służbie cnoty 373

Żyronda 377

Wojna despotom 378

Od Robespierre’a do Bonapartego 380

Rewolucja jako prototyp władzy totalitarnej? 381

„Nowomowa” i spartańska asceza 383

Jakobini w legendzie 384

Od Marata do Lenina? 385

Republika ponad wszystko 387

Terror i „dwie Francje” 389

Różne ścieżki modernizacji 390

„Prometeizm” i liberalni konserwatyści (Burke, Tocqueville) 391

Między anarchią a utopią? 394

Rozdział IX. LA GRANDE NATION – WIELKI NARÓD 397

Mit narodowy i wojna 397

Patriotyzm przeciw despotom 398

Marsylianka (*La Marseillaise*) 400

Upodmiotowienie narodu 401

Polityka kulturalna (propaganda) – patriotyczny centralizm 403

Narodziny obywatela (*citoyen*) 406
Rozłam w Kościele – rozłam we Francji? 407

Rozdział X. „BÓG JEST Z NAPOLEONEM”... RESTAURACJA: RZĄDY BURBONÓW 411

Poskromić Rewolucję – centralizm władzy 411
Skazany by zwyciężyć 413
Narodowa дума i propaganda 414
Chcę mieć w Polsce obóz nie forum 416
Autokrata, ale bohater w oczach romantyków 417
Restauracja Burbonów 418
Powrót z Elby – chwilowy tryumf i długotrwała legenda 419

Rozdział XI. TRZY WSPANIAŁE DNI I CO Z NICH WYNIKŁO 422

Monarchia Lipcowa 422
„Straszeni mieszczenie” 423
Kult „złotego cielca” 425
Poeta i mieszcuch – pokusa przystosowania 427
Początki kultury masowej 428
Jak się odnaleźć w przemienionym świecie? 430
Wyzysk, nędza i pauperyzacja mas 431
Rozruchy uliczne i Partia porządku 432
Kwestia socjalna 435
Rewolucja 1848 r. 435
Narodziny Republiki i krwawe „Dni czerwcowe” 437

Rozdział XII. MIĘDZY BONAPARTYZMEM I REPUBLIKĄ: OD LUDWIKA NAPOLEONA DO JACQUES’A CHIRACA 441

Gospodarcze sukcesy reżymu policyjnego 441
Od bonapartyzmu do III Republiki 443
Świeckość i klerykalizm – armia ostoja narodu 444
Pokój i wzrost znaczenia lewicy 446
Niestabilna republika 446
Nie chcemy umierać za Gdańsk 448
Les trente glorieuses – „trzydzieści lat tłustych” 449

Rozdział XIII. LITERATURA – IDEE: OD CHATEAUBRIANDA DO POSTMODERNIZMU 452

„Nowoczesność” romantyków 452
O mglistej niejasności uczuć 453
Bohaterka romantyczna 456
Złożona recepcja „nowoczesności” 457
Obok narzekania, pochwały postępu 460
Świat zwyrodniały 461
Teodycea i prometeizm 462
Pod znakiem pozytywizmu i realizmu 464
Sztuka i odbiorcy – „stragany i wieża z kości słoniowej” 468
Akademia i akademizm 474
Ku naturalizmowi 475
Krajobraz po bitwie – debaty o stanie ducha Francji 477
Barrès – Maurras – faszysty 482
Wielka wojna i po wojnie 484
Les années folles – szalone lata 486
Lewica i komuniści 489
Egzystencjalizm Sartre’a i „nowa powieść” 490
Coś dla mas? 492
Maj 1968 – studencka rewolta 494
Zmierzch lewicy 495
Postmodernizm 496

Rozdział XIV. WŚRÓD ARTYSTÓW: OD DAVIDA DO DUBUFFETA 500

Od akademizmu do kiczu 500
Romantycy – rozwód z publicznością? 501
Od pejzażu do impresjonistów i postimpresjonistów 503
Cézanne i awangarda 505
Dubuffet – postmodernizm 506

Rozdział XV. KOŚCIÓŁ MIĘDZY REWOLUCJĄ I REPUBLIKĄ 510

Cnota bez religii – ateizm – napoleoński *modus vivendi* – restauracja 510

Katolicyzm liberalny – Kościół i spuścizna porewolucyjna 512

Religia jako podpora ładu i porządku? 516

Nowe podziały – nowe dylematy 519

Rozdział XVI. KU LAICKIEMU WYCHOWANIU: WALKA O SZKOŁĘ 524

Spór o dusze młodzieży 524

Świecka moralność i republikański patriotyzm 526

Model edukacyjny: elitaryzm – rywalizacja 528

Wychowanie propaństwowe 530

Université i uniwersytet 531

Rozdział XVII. VICHY – PÉTAIN 535

Powrót do przedrepublikańskich korzeni czy szukanie nowych dróg? 535

Ocena Vichy 538

Rozdział XVIII. PARYŻ I FRANCJA 542

Napięcia między stolicą i prowincją 542

Prawica broni prowincji 544

Rozdział XIX. RÓŻNE (DWIE?) FRANCJE – SPORY I PODZIAŁY 548

Rozdarty po Rewolucji kraj – napoleoński kompromis i burbońska „gruba kreska” 548

Kompromis orleański – cesarstwo po raz drugi – republika ładu i porządku 553

„Klerykalizacja” II Cesarstwa i wpływy masonerii 555

Sprawa Dreyfusa 556

Monarchiści i antyparlamentaryzm prawicy 557

Nacjonalizm 558

Katolicy przeciw republice i za republiką 560

Rozkwit i zmierzch lewicy – zgoda narodowa? 562

Mężowie i żony – spór czy harmonia 564

Indywidualizm i kult państwa? 567

Rozdział XX. NARODOWE UNIWERSUM: STEREOTYPY – IDEOLOGIE I MITY 575

Uniwersalizm jako maska etnocentryzmu 575

Clarté – francuska jasność myśli 582

Rewolucja – republika – bonapartyzm 583

Republikanizm jako „laickość” 588

„Oportuniści” i radykałowie 591

Przemiany bonapartyzmu – od Rewolucji do „statolatрии” lub „kultu jednostki” 595

Różne konstelacje wyobraźni zbiorowej 597

Jaki jest francuski mieszczanin? 599

Zwycięstwo burżuazji 599

Chłop francuski 604

Arystokracja 605

Intelektualiści 606

Schylek zmierzch? – Francja dekadenska? 610

Plaisir de table (rozkosze podniebienia) jako ważny atrybut francuskości? 615

ZAKOŃCZENIE 622

Tablica chronologiczna osiągnięć kultury francuskiej 1789-XX w. (Anna Maria Lipska) 622

Bibliografia 641

Indeks nazwisk 645

Mapy 665